DECEMBER 2016 - NR. 51

ST MAERTEN

TIJDSCHRIFT VAN DE HISTORISCHE VERENIGING MAARTENSDIJK

Maartensdijk en kunst

Voorwoord

Voor u ligt het decembernummer 2016 van Sint Maerten. Evenals het nummer van mei j.l. staan ook in dit nummer kunst en kunstenaars centraal.
Van de hand van Jetty Verwer en Liesbeth du Mée treft u een bloemlezing aan van (20e eeuwse) beeldende kunstenaars die in de diverse kernen van Maartensdijk hebben geleefd en gewerkt. Bij beeldende kunst speelt vanzelfsprekend het beeld een belangrijke rol. Daarom is in dit nummer veel plaats ingeruimd voor afbeeldingen van het werk van de kunstenaars.

In de St. Maerten van mei 2016 stond een artikel van de hand van Geert Boorsma over oudheidkundig onderzoeker Arnoldus Buchelius. Buchelius beschreef en tekende in de 16e eeuw enkele gebrandschilderde vensters van de kerken in Westbroek en Maartensdijk, voordat die door brand of storm ten onder gingen. In dit nummer van St. Maerten geeft historicus Anne Doedens een inhoudelijke toelichting op het Westbroekse venster en neemt ons op zijn karakteristieke wijze mee langs de talloze historische gebeurtenissen en personages die direct of indirect met dit venster verbonden zijn.

Onder meer naar aanleiding van enkele reacties van lezers komen we in dit nummer tenslotte ook nog even kort terug op het artikel 'Oopjen Coppit, een onverwachte Groenekanse connectie' uit Sint Maerten nr. 50.

De redactie wenst u veel leesplezier.

Kunst in Maartensdijk

Voor de Canon van Maartensdijk schreef Jettie Verwer over kunstenaars in Maartensdijk. Met Canon bedoelen we: richtlijn voor kennis over onze cultuur en geschiedenis die we aan nieuwe generaties en nieuwe inwoners willen meegeven.

Na overleg is dit venster uit de Canon van Maartensdijk gehaald en is besloten om het venster kunst in Maartensdijk in een St. Maerten op te nemen, na verdere bewerking door Jettie Verwer en Liesbeth du Meé.

In de gemeente Maartensdijk hebben verscheidene beeldende kunstenaars geleefd. Het waren schilders, beeldhouwers, keramisten, grafici, maar ook een landelijk bekende fotograaf. Hier onder een bloemlezing van de bekendste kunstenaars die in Maartensdijk hebben gewerkt en gewoond.

Gretha Pieck

Amsterdam 1898
Hollandsche Rading 1920

Adri Pieck

Amsterdam 1894
Hollandsche Rading 1982

In Hollandsche Rading woonden in het begin van de 20e eeuw twee schilderende zusters, Gretha en Adri Pieck. Zij waren twee van de vier dochters van de Amsterdamse hoofdonderwijzer Antonie Pieck.

De familie Pieck verhuisde in 1905 naar Bussum. De vier meisjes Pieck gingen niet naar school. De ouders hadden beide onderwijsbevoegdheid en verzorgden de lessen thuis. Daardoor was er veel vrije tijd, die besteed werd aan wandelen, tekenen en schilderen. Begin mei 1919 verhuisde het gezin Pieck naar Hollandsche Rading, naar de Tolakkerweg 5. De stal van hun boerderijtje, St. Maartenshoeve gedoopt, werd tot atelier verbouwd. Vader en dochters schilderden en tekenden in deze nieuwe omgeving veel buiten.

Helaas overleed, pas 22 jaar oud, Margaretha aan de Spaanse griep. Door haar talrijke nagelaten, prachtige verfijnde tekeningen bleek dat zij een veelbelovend talent was.
De twee jaar oudere zus Adri schilderde tot op hoge leeftijd landschappen, portretten en dierentaferelen. Ook maakte zij groepsportretten van de gemeenteraad van Maartensdijk (nu in het Regionaal Historisch Centrum in Breukelen). In het atelier werden zomer- en wintertentoonstellingen georganiseerd en in de 'toonkamer' waren ook etsen, felicitatiekaarten en ansichten van Gretha te koop. Als vegetariër leefde zij sober en stelde werk beschikbaar voor goede doelen als antivivisectie, de anti-trekhondenbond en de dierenbescherming. Adri Pieck overleed op 5 april 1982 in Hollandsche Rading. Zij werd bijna 88 jaar oud.

Stichting Gretha en Adri Pieck

In 1982 werd uit de nalatenschap van Adri de *Stichting Gretha en Adri Pieck* in het leven geroepen. De opbrengst van de verkoop van hun schilderijen, tekeningen en ontwerpen ging naar deze stichting, die nu ieder jaar aan een veelbelovende jonge kunstenaar een prijs uitreikt. Van de verkoop van de overgebleven kunstwerken kon de Stichting in 1983 de uitgave *Het leven en werken van Gretha en Adri Pieck* bekostigen.

Gemeenteraad Maartensdijk met burgemeester Schuller.

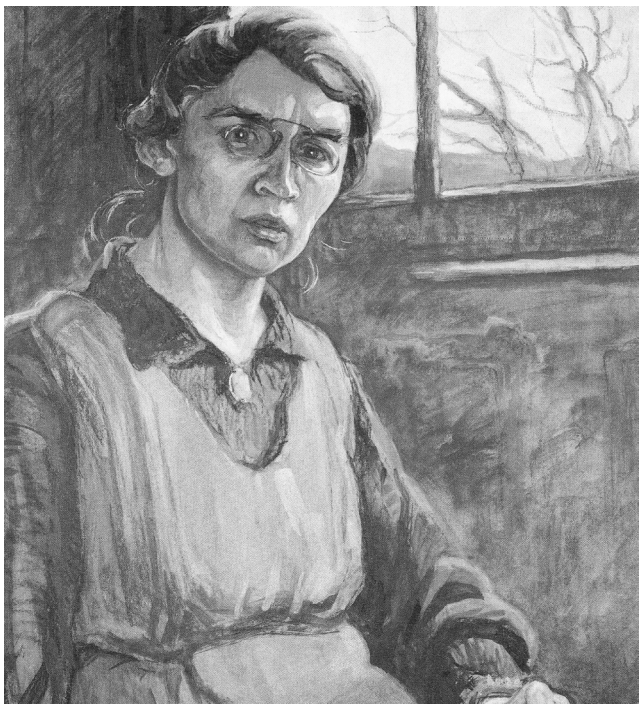

Zelfportret.

Hendrik J. Bellaard

Dordrecht 1896
Hilversum 1975

Henk Bellaard werkte zowel in Dordrecht, Utrecht, Bilthoven als in Groenekan. In Bilthoven schreef hij zich in bij Het Gilde en werd lid van De Studieclub. Hij deed mee met groepstentoonstellingen in het Gildehuis aan de Julianalaan. In Utrecht was Bellaard lid van tekengezelschap *Het Krijtje*. In 1939 verhuisde het gezin naar de Nieuwe Weteringseweg 165 in Groenekan. Daar had Bellaard een mooi atelier. Hij werkte voornamelijk in opdracht en schilderde Hollandse tafereeltjes voor de kunsthandel. In zijn vrije tijd trok hij op de fiets naar buiten om te schilderen en maakte hij werk als vrij kunstenaar.

Leraar bij Artibus

In 1943 werd Bellaard leraar bij het Stichts Genootschap Artibus. Daarnaast werkte hij voor dekunsthandels Kargaboer Amsterdam en Goudriaan in Rotterdam Op bestelling maakte hij voor hen Amsterdamse stadsgezichten, bloemenboten, havengezichten en boerderijen met sfeervolle doorkijkjes. Van de gemeente Maartensdijk kreeg hij de opdracht om de kerk van Westbroek te schilderen. Dit schilderij hangt nu in het gemeentehuis van de Bilt.
In 1959 verhuisde het gezin Bellaard naar de Veldlaan 56 in Groenekan. Hier beschikte Bellaard over een houten atelier met een wand van glas op het noorden en met uitzicht over de weilanden.

Gezicht op kerk in Westbroek.

Dik Gerrits

Lochem 3 Augustus 1929
Maartensdijk 27 maart 2004

Dik Gerrits is in Lochem geboren. Hij volgde de decoratiecursus aan de glasschool te Leerdam en werd glasgraveur. Vervolgens werd hij ontwerper bij de keramische industrie *Fris* te Edam. Later ging hij bij de pottenbakkerij *De Groene Kan* werken. Vanaf 1965 woonde hij in Maartensdijk. Dik Gerrits overleed in 2004 in Maartensdijk.

Symbolisten

Hij staat dicht bij de symbolisten en schilderde vanuit abstracte begrippen. Hij gebruikte in zijn aquarellen een prachtige vloeitechniek en komt zo van licht naar donker, van goed naar kwaad, van heden naar toekomst. Zich herhalende motieven in de natuur boeiden hem. Hij maakte veel linoleumsneden, die hij handmatig afdrukte om kunst voor de mensen betaalbaar te houden.

Door de regeling van de contraprestatie (BKR) kon hij zich vanaf 1974 volledig aan de kunst wijden. De gemeente De Bilt heeft een grote collectie van zijn werk.

Dik Gerrits exposeerde in:
't Ploeghuis in Amersfoort,
Galerie *Acanthus* in Maartensdijk,
Galerie *de Vaart* in Hilversum,
Slot Zeist in Zeist en in het
Singermuseum in Laren.

Les in het atelier aan de Spechtlaan in Maartensdijk.

Acrylschildering.
Licht, donker en kleur met een eigen levensbeschouwing als inspiratie.

Dolf Zwerver

Nijehaske, 27 februari 1932
Utrecht, 22 januari 2010

Dolf Zwerver bracht zijn jeugdjaren door in het Friese Oranjewoud, een idyllisch dorpje vol landelijk groen. Dit landschap heeft later op zijn verbeelding een blijvende invloed gehad.

Enkele probeersels

Dolf's vader, zelf reclameontwerper en schilder, nam hem regelmatig mee naar exposities en musea. Vooral Jeroen Bosch, maar ook Pyke Koch en Marc Chagall fascineerden hem.
Na talloze baantjes, van leerling plateelschilder tot schoonmaker van flatportieken, besloot Dolf om eens *enkele probeersels* in te sturen naar een wedstrijd voor zondagsschilders. Hij won de eerste prijs met daaraan verbonden tv-interviews, veel publiciteit, museale belangstelling en een daarop volgende succesvolle tentoonstelling. De werken op deze tentoonstelling waren allen binnen een uur verkocht! Gestimuleerd door

"Sanssouci" Het bevindt zich in het Oude Stadhuis van Utrecht.

Man met bolhoed. Olieverf in het Biltse gemeentehuis Jagtlust.

het succes en door beroepskunstenaars gaf hij zijn kleine baantjes op. Als autodidact ontpopte hij zich in enkele jaren als een getalenteerd fijnschilder van zeer intieme geheimzinnige tuinen, parken en landschappen.

Fascinerend werk

Het oeuvre als geheel vormt een fascinerend levensverhaal dat zich afspeelt in een paradijselijk groen, waarin kleurrijke tovenaars, Dodo's, monniken, reuzeneieren, vogelmensen, vliegers en woonwagens in donkere boomgaarden een niet aflatende processie vormen. Een heel eigen intrigerende wereld! Het behoeft geen betoog dat zijn werk zeer gewild en geliefd is en in veel musea en verzamelingen is opgenomen.

Dolf Zwerver woonde van 1981 tot 1991 in Groenekan, op de Koningin Wilhelminaweg 317 A.

Mar Diemèl

Utrecht 1903
Groenekan 1983

Illustrator, kunstschilder, oprichter/docent, en directeur kunstacademie Artibus in Utrecht.

Hij wordt in het boek *Het vergeten hoofdstuk* samen met Henk Bellaard en Harmen Post genoemd.
Zij vertegenwoordigen een stroming die men de aanduiding *Schilderkunst van de conventionele figuratie* geeft. De kunstenaars streefden het handhaven van normen en waarden na en vervielen slechts hoogst zelden in uitersten.

Mar Diemèl werd geboren op 1 mei 1903 in de Bollenhofsestraat 79 in Utrecht. Hij was een zoon van Adrianus Wilhelmus Diemèl (1870-1930) en Elisabeth Agterberg (1873-1954).

Zowel zijn vader als zijn beide grootvaders waren kleermaker en Diemèl werd aanvankelijk ook voor dit vak opgeleid. Vanaf zijn zestiende volgde hij daarnaast tekenlessen bij beeldhouwer en sierkunstenaar Cris Agterberg. In 1921 vertrok hij bij de kleermakerij en ging aan het werk als reclametekenaar en later als boekillustrator onder het pseudoniem *Mardi*. Van 1920 tot 1940 maakte Diemèl veel illustraties voor de fraters van de Utrechtse katholieke uitgeverij Sint Gregoriushuis, die een eigen leer- en leesmethode voor de jeugd hadden ontwikkeld. Hij bekwaamde zichzelf in het schilderen. Vanaf 1928 woonde en werkte hij in Groenekan (Grothelaan 14).
De gemeente De Bilt bezit een groot schilderij van Diemèl, van het bruggetje tegenover het oude gemeentehuis in Maartensdijk, dat hij maakte in opdracht van de gemeenteraad Maartensdijk.

Artibus

Vanaf 1940 was Diemèl actief binnen het kunstonderwijs in Utrecht. Hij werd docent schilderen bij het Stichts Genootschap Artibus. Na de oorlog, in 1945, ontstond hieruit de Vrije Academie Artibus. Diemèl werd de eerste directeur van de kunstacademie en bleef daarnaast les geven. Toen hij in 1969 terugtrad als directeur, werd hij benoemd tot officier in de Orde van Oranje-Nassau.
Diemèl overleed in 1983, op 80-jarige leeftijd. Hij werd begraven op het rooms-katholieke deel van begraafplaats Brandenburg in Bilthoven.

Brug bij het oude gemeentehuis Maartensdijk.

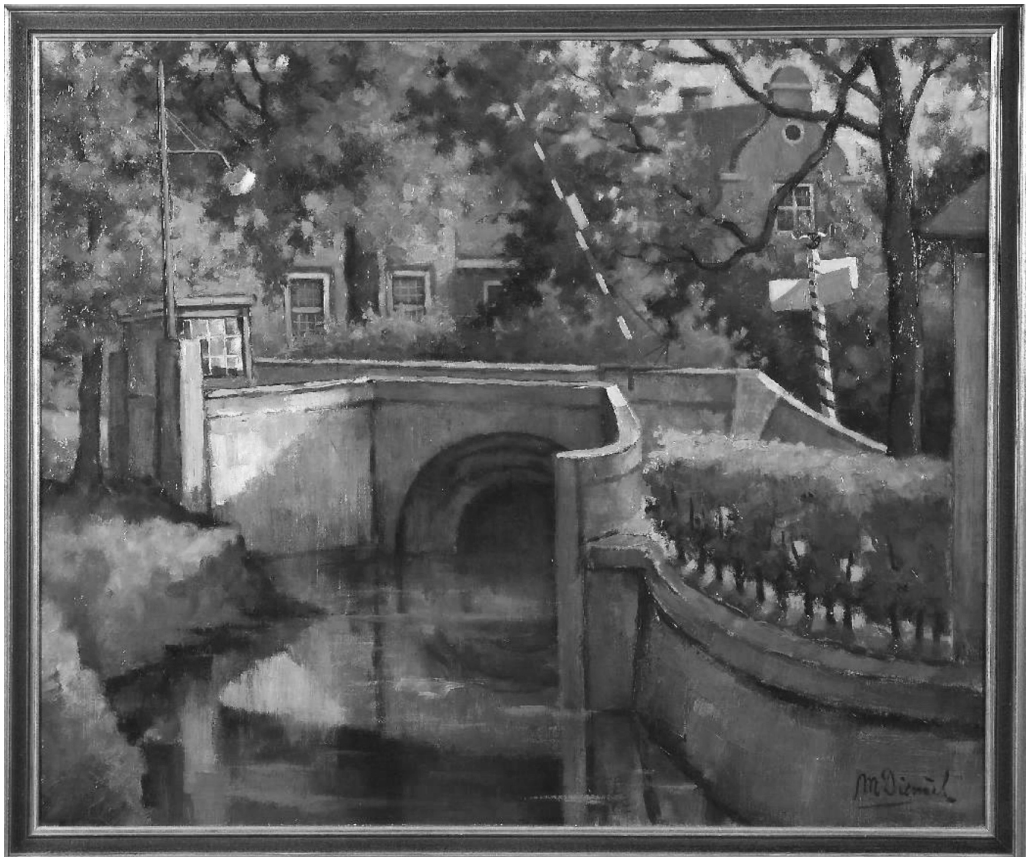

Charles Weddepohl

Amsterdam 1902
Hollandsche Rading 1976

Er is in 2001 een St. Maerten Themanummer uitgekomen: *Het Leven en Werk van Weddepohl*, geschreven door Wim Hoebink. Toch willen wij in dit overzicht een korte beschrijving van deze belangrijke beeldhouwer niet weglaten.

Weddepohl ging als 14-jarige, van de HBS, naar de Kunstnijverheidsschool Quellinus Amsterdam en volgde de op-

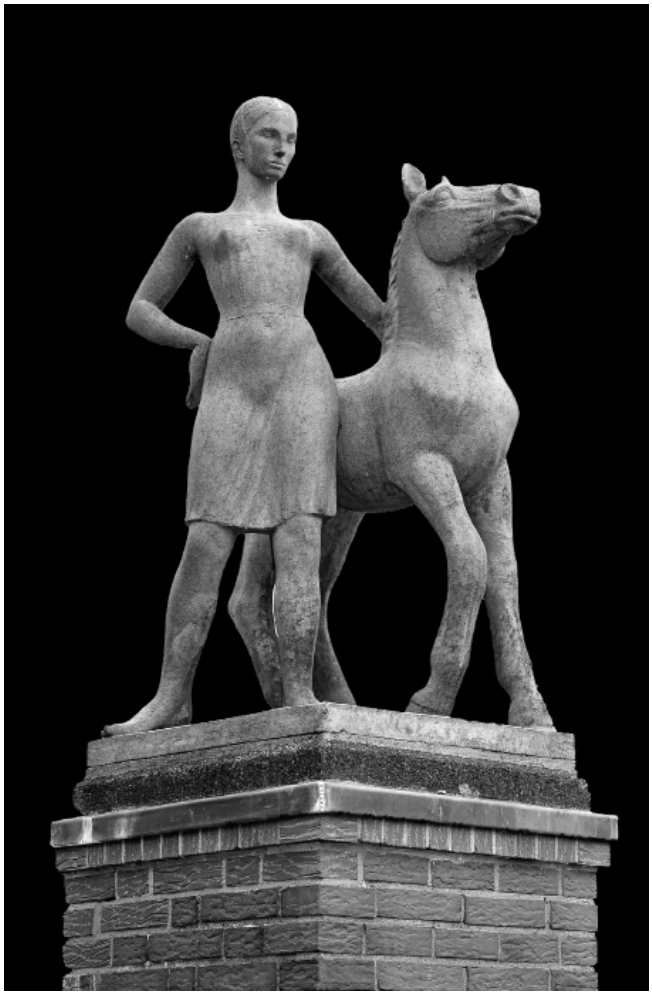

Meisje met Veulen.

leiding decoratief tekenen en grafiek. In 1920 ging hij aan het werk als tekenaar bij de firma Heijstee-Smit en Co. In 1924 werd hij toegelaten tot de Rijksacademie van beeldende kunsten, waar hij schilderkunst studeerde bij Antoon Derkinderen en Richard Roland Holst.

Na zijn afstuderen in 1927 startte hij een eigen atelier in Amsterdam. Vanaf begin jaren dertig ging hij zich steeds meer richten op beeldhouwen, waarbij hij een breed publiek voor zich won met gevoelig gemodelleerde beelden en beeldjes van o.a. maskers, naakten en portretten.

Bericht uit de Vierklank van 6 augustus 2014:

'Meisje met Veulen' terug. Het beeldhouwwerk Meisje met Veulen aan de Tolakkerweg in Hollandsche Rading is terug. Het beeld is schoongemaakt en hersteld. De benen van het meisje vertoonden scheuren en er was roestend ijzer in het beeld gevonden. De werkzaamheden werden door steenhouwerij Maarssen uit Utrecht uitgevoerd. .

Modelleur

Later in zijn carrière ging hij levensgrote beelden van paarden en vrouwfiguren maken. Ver van de modestromingen is hij zijn gang blijven gaan. Men kon zijn werk op veel tentoonstellingen van Nederlands plastiek tegenkomen. Hij was een echte modelleur, die graag in chamotte werkte. Zijn werk dat wijd over ons land verspreid is, heeft altijd iets poëtisch en romantisch behouden. In totaal maakte hij ongeveer 450 kunstwerken. In 1935 liet hij een huis met atelier bouwen in Hollandsche Rading, aan het einde van wat nu de Schaapsdrift is. Toentertijd was die bebouwing er nog niet en lag het huis achter de Tolakkerweg ter hoogte van het plantsoen/'vierkantje' na de verkeerslichten komende uit Hilversum. Charles Weddepohl woonde daar tot aan zijn overlijden. In 1969 moest hij wegens de ziekte van Parkinson stoppen met werken. Hij overleed in 1976 op 73-jarige leeftijd.

Beelden in de openbare ruimte

Van zijn oeuvre zijn een aantal werken publiekelijk te bezichtigen, waaronder de baadster aan de oever van de vijver aan het dr. C. Lelyplantsoen in Amstelveen, *vrouw met draperie* voor het gemeentehuis in Zeist, *vrouwenfiguur* aan het eind van de Slotlaan in Zeist en *meisje met veulen* in het plantsoen aan de Tolakkerweg in Hollandsche Rading.

Hans Sibbelee

Leeuwarden 1915
Maartensdijk 2003

Hans Sibbelee was een Nederlands fotograaf, en verzetsstrijder tijdens de Tweede Wereldoorlog.
Hij heeft jaren met zijn vrouw Annemarie van Tricht op de Prinses Marijkelaan in Maartensdijk gewoond. Zij gaf muzieklessen aan het Hilversumse Muzieklyceum. Veel kinderen in Maartensdijk kregen blokfluitles bij haar thuis.

Sibbelee volgde tussen 1933 en 1935 een elektrotechnische opleiding te Tiel en trad daarna in dienst van Philips. Na enkele maanden werd hij echter ontslagen omdat hij communistische geschriften las. Hij verhuisde naar Voorburg waar hij deel uitmaakte van een groep links geëngageerde kunstenaars.

Spaanse burgeroorlog

In 1936 trok hij naar Spanje, na het uitbreken van de Spaanse Burgeroorlog. Hij sloot zich aan bij de Internationale Brigade en vocht tegen de aanhangers van Franco (Franquista). In 1937 ging hij opnieuw naar Spanje en nam zijn Leica mee om tijdens zijn verblijf te gaan fotograferen.
Terug in Nederland volgde hij tijdens de Duitse bezetting lessen kunstgeschiedenis en hij kreeg van het Ministerie van Onderwijs Kunsten en Wetenschappen de opdracht de belangrijkste monumenten in Nederland te fotograferen. Hij zou het fotograferen van kunst en architectuur zijn gehele leven voortzetten.

Ondergedoken Camera

Hij sloot zich in de loop van 1944 aan bij "De Ondergedoken Camera", een groep Amsterdamse fotografen die illegaal de bezettingstijd vastlegden. Ook speelde hij als elektrotechnicus een belangrijke rol in het verzet door radio-ontvangers te bouwen en hij documenteerde illegale activiteiten, onder meer op zijn onderduikadres aan de Kromme Waal 31 te Amsterdam. Ook legde hij wapenoefeningen en -instructies vast. Deze negatieven zijn waarschijnlijk verloren gegaan.

Naoorlogse werkzaamheden

Na de bevrijding nam hij zijn geliefde onderwerp, vastleggen van kunst en architectuur, weer op. Hij fotografeerde veel religieuze bouwkunst en beeldhouwwerken, kastelen en landhuizen in Nederland In samenwerking met uitgeverij Contact kwam de bekend geworden serie fotoboeken De Schoonheid van ons Land uit in 1954.
Veel boeken over kerkelijke kunst maakte Sibbelee in samenwerking met prof. Frits van der Meer, een pater die hij tijdens de oorlogsjaren was tegengekomen. In de jaren vijftig maakte Hans Sibbelee verschillende reizen naar Rusland. Als communist bracht hij vaak alleen de positieve kanten van de communistische heilstaat in beeld. Ook bracht hij in 1959 een bezoek aan China waar hij veel fotografeerde. Toch zal Sibbelee vooral herinnerd blijven door zijn vele geografische en kunsthistorische fotoreportages.

Een van de serie foto's van de Kerk van Westbroek.

Nalatenschap

De collectie van Sibbelee wordt beheerd door het Centrum Kunsthistorische Documentatie (CKD) van de Katholieke Universiteit Nijmegen (afdeling kunstgeschiedenis). Dit centrum beheert ruim 10.000 afdrukken en meer dan 30.000 negatieven.

Luigi en Sophie de Lerma

Jonkvrouwe Sophie Johanna Maria van der Does de Willebois ('s-Hertogenbosch 1891 Utrecht 1961) studeerde vanaf 1909 aan de Rijksacademie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam. Zij trouwde in 1919 met Adriaan P. van Stolk. Het gezin verhuisde in 1925 naar Italie, waar Sophie in Vietri nabij Napels een majolicafabriek overnam. In 1926 overleed Adriaan van Stolk. In datzelfde jaar kwam Luigi de Lerma als 'Technico ceramiste' in haar bedrijf werken.
In 1928 hief Sophie het bedrijf op en vertrok naar Arnhem waar zij haar producten via de Ramwinkel verkocht. In 1930 vertrok zij met haar beide kinderen naar Rhodos waar opnieuw werd samengewerkt met Luigi de Lerma. Ze trouwden in 1931.

Signatuur van Luigi de Lerma.

Luigi de Lerma (Reggio Emilia (it) 1907 Groenekan 1965) opleiding aan het Instituto della Ceramica te Faenza. Is daarna docent aan de kunstnijverheidsschool te Castella Monte. Vervolgens is hij van 1928-1934 mededirecteur van Ceramica Icaro op het toen nog Italiaanse eiland Rhodos. Luigi krijgt van de Italiaanse regering opdracht onderzoek te doen naar de samenstelling van het Perzisch aardewerk, het zgn. Lindosaardewerk.
Sophie komt in 1930 ook naar Rhodos en trouwt in 1931 met Luigi. In 1934

vestigen ze zich definitief in Nederland. Eerst in De Bilt op de van der Helstlaan 14. Op 31 maart 1936 verhuist het gezin naar Kastanjelaan 4 in Groenekan, waar door hen in 1935 een pottenbakkerij was opgericht.
Zoon Jan van Stolk werkt ook een aantal jaren in de pottenbakkerij. Gedurende de eerste jaren in Groenekan wordt nog gewerkt met de majolica-techniek, waarbij de decoraties op de vazen van Luigi duidelijk Italiaans zijn.

de Lerma
werkt op zijn draaischijf.

Tegelmozaïeken

De vele vrolijke en kleurrijke decoraties op schalen en vazen herinneren ook aan de Italiaanse volkskunst. Luigi de Lerma experimenteerde veel. Soms kraste hij ornamenten in de natte engobelaag (dunne buitenste laag klei met een andere kleur). Dit wordt ook wel graffito genoemd. Luigi heeft tegelmozaïeken voor grote gebouwen gemaakt voor o.a. het station in Eindhoven, een bankgebouw aan het Oudkerkhof in Utrecht en het R.I.V.M.-gebouw te Bilthoven. In 1953 won hij een wisselprijs en in 1962 kreeg De Lerma de Johan Kerkhoff-prijs van het Utrechts Genootschap Kunstliefde.

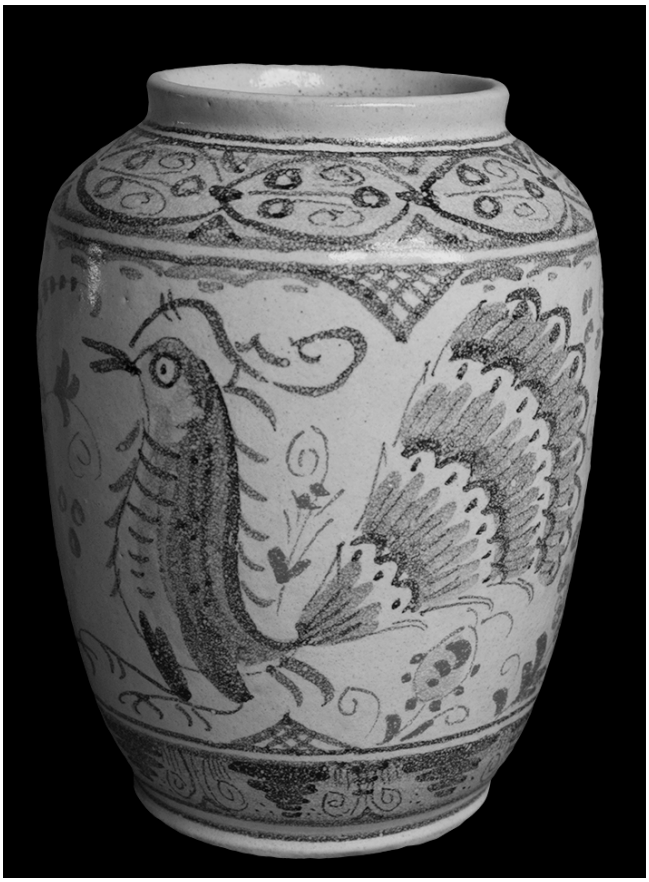

Grote majolicavaas.

Joop van Amstel

Maarssen 1914
Maartensdijk 1971

Joop van Amstel leerde het pottenbakkersvak bij Luigi de Lerma in Groenekan.
In 1928 kwam hij als 14-jarige naar Maartensdijk, waar hij met zijn grote familie ging wonen in de boerderij van Meijer achter het gemeentehuis.

Serviezen voor Blokker en V&D

Zijn eigen pottenbakkerij maakte hij in de varkensstal achter het huis. Hij had een met takkenbossen gestookte houtoven, die voor iedere bakronde werd dichtgemetseld. De verschillende soorten aardewerk vroegen een specifieke temperatuur. Door een kijkgat in de oven kon hij aan de gloeikleur van de tussen het aardewerk geplaatste kleikegeltjes, de zgn. Segerkegels, de temperatuur aflezen. Wanneer het aardewerk gebakken was, moest Joop de dichtgemetselde oven steen voor steen weer open bikken.
Een spannend moment en vele Maar-

tensdijkers zaten dan, gezellig op stoeltjes rond de oven, te kijken als die open ging.
In de oorlogsjaren maakte Joop serviezen voor Blokker en V&D.
Van Amstel signeerde zijn werk met D.T.M. (De Tol Maartensdijk)

Hollandsche Rading

Na de oorlog ging hij met zijn vrouw, Tine Dalmeijer in het houten jachthuis in Hollandsche Rading wonen.
Joop bouwde tegen het huis aan een eigen atelier in een oude container van van Gend en Loos.
Hier werkte hij vanaf 1952. Na een paar moeilijke jaren was hij in 1960 zover dat hij met een kleine èn een grote elektrische oven aan de slag kon gaan.
Evenals Luigi de Lerma werkte van Amstel met de Majolicatechniek en met de graffito techniek.
Zijn werk dat hij na 1952 maakte, signeerde hij met AR =Amstel Rading.

bronnen

Wikipedia
P.A.. Scheen, (1969) Lexicon Nederlandse Beeldende Kunstenaars. 's-Gravenhage: Scheen
Het leven en werken van Gretha en Adri Pieck. Uitg. Stichting Greta en Adri Pieck
Het Dagboek van A.F. Pieck – Herinneringen aan René de Clercq.
Het vergeten hoofdstuk leven en werk van Henk Bellaard Mar Diemel Harmen Post
redactie Dick Adelaar en Inemie Gerards en Jan Gielkens Nobelreeks 6
Mar Diemèl, Leven en Werk. Houten Adelaar, D., & Gerards uitg: Stichting Mar Diemèl
Het Leven en werk van Weddepohl W. Hoebink St. Maerten nr. 22 December 2001
Luigi de Lerma: Nederlandse Keramiek vanaf de jugendstil tot 2000 , W.D.H. Spijker
Hans Sibbelee, Geëngageerd fotograaf 1915 – 2003,
Niels Coppes met medewerking van Ernst van Raaij
De schoonheid van ons land. Uitgeverij: Contact 1954 foto's van H.Sibbelee
Websites:
http://www.weddepohl.com/kunstenaar.html
http://www.dolfzwerver.nl
de-dam-zevenmei1945.nl/nl/hans-sibbelee/

Dr. Anne Doedens

Een verloren Westbroekse schat uit de zestiende eeuw

Een merkwaardige adellijke begrafenis en een verloren gegaan kostbaar gebrandschilderd glas

In 2010 zag *"De kroniek van Henrica van Erp"* het licht: voor het grootste deel de pennenvrucht van de zestiende eeuwse abdis van het Biltse Vrouwenklooster.[1] Bij de voorbereiding van deze uitgave stuitte ik op en afbeelding van een verloren gegane (kunst)schat: een gebrandschilderd raam uit Westbroeks kerk uit dezelfde periode (zie hiernaast). Dit bij dit artikel afgebeelde, verloren glas verdient een toelichting, die ik hierna geef.

Op het glas staat edelman Willem graaf van Rennenberg afgebeeld. Ik kwam hem voor het eerst tegen in de genoemde kroniek van Henrica van Erp. Deze kroniek is een uniek document. De zestiende eeuwse adellijke non Henrica, die op jeugdige leeftijd uit Brabant naar ons gebied kwam, schreef een bijzonder werk: het gaat om een ego-document van een vrouw uit de late middeleeuwen en zo'n geschrift uit die tijd is zeldzaam. De abdis schreef daarin over haar leven en werk. Zo vertegenwoordigde zij trots haar klooster, toen in de zomer van 1545 de heer Van Westbroek, Willem graaf van Rennenberg, die op een merkwaardige wijze ten grave werd gedragen, of liever gereden. Ze schrijft:

> *"Op de 11e juli van het jaar 1545 stierf graaf Willem van Rennenberg op zijn kasteel te Zuilen. Hij werd gebalsemd. Zijn hart werd begraven in de slotkapel van Zuilen, zijn ingewanden te Westbroek en zijn lichaam te Oostbroek op de 23ste van de genoemde maand juli. Ik stelde me met mijn joffers op voor onze kloosterpoort aan de Steenweg. Daar wachtte ik* [op de stoet] *met onze kapelaan die zijn kazuifel aan had en een wijwaterkwast in zijn hand. Twee van onze jongste joffers droegen het Kruis en de wierook. We liepen het klooster via de Vrenckpoort uit en posteerden ons bij de Wagenweg waarlangs men naar Oostbroek rijdt totdat alle wagens voorbijgekomen waren. Toen gingen wij terug."*

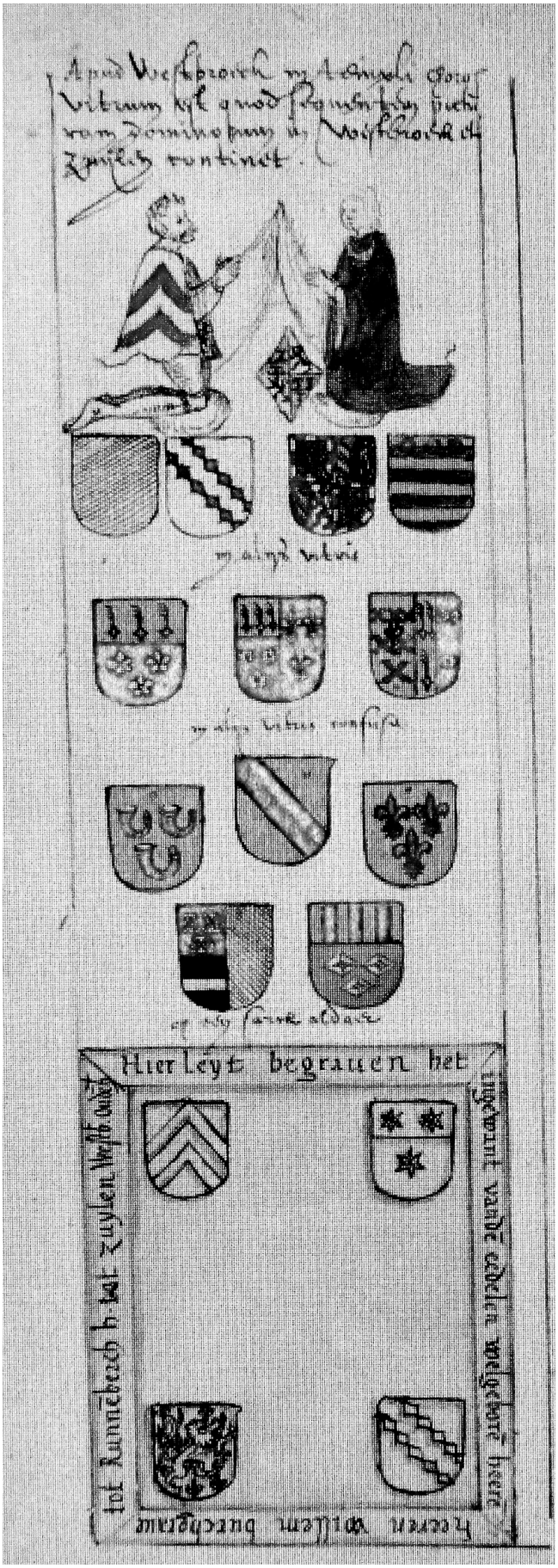

Wie was deze Rennenberg? Wat had hij met Westbroek te maken en ook: wat stelde Westbroek in die dagen voor?

Om met het laatste te beginnen: zeker is, dat er in Westbroek in die dagen boerderijen lagen die de moeite waard waren. Het kapittel van Oudmunster had er aan het eind van de dertiende eeuw vijf in bezit. In een memorieboek van Oudmunster is nog eens sprake van de schenking van drie hoeven door *"Gozewijn, onze proost; hij gaf ons drie hoeven in Westbroek boven het Veen in het gerecht van Steven* [van Zuilen]".[2] Dit brengt ons op Rennenberg die immers door Henrica van Erp als kasteelheer van Zuilen wordt aangeduid.

Willem van Rennenberg, werd waarschijnlijk omstreeks 1470 geboren. Hij trouwde met Cornelia van Culemborg, een van de dochters van de vorige Zuilense slotheer Jaspar van Culemborg, heer van Borsele en Hoogstraten (1485-1504). Jaspars nieuwe schoonzoon was een niet erg rijke Duitse edelman uit het aartsbisdom Keulen. Door zijn huwelijk kreeg hij echter de heerlijkheden Zuilen en Westbroek in bezit. Hij verwierf bovendien nog meer: toegang tot de hoogste kringen. Zijn schoonzuster Elisabeth van Culemborg was immers gehuwd met Anthonie van Lalaing, stadhouder van Utrecht en Holland onder Karel V. Als bestuurder en militair diende Willem van Rennenberg zijn keizer en verschillende rijksvorsten, waaronder de laatste bisschop-elect van Utrecht, Hendrik van Beieren. Zijn biograaf bericht, dat vermeerdering van bezit en geld zijn levensdoel was, om zijn vele kinderen een goede positie te bezorgen en slot Zuilen weer op te bouwen.[3]

Het was deze Rennenberg wiens begrafenisstoet Henrica van Erp voorbij zag komen. Het verhaal vermeldt niet, of de ingewanden

van de man toen al waren bijgezet in Westbroeks kerk. Zeker is wel, dat die bijzetting hoe dan ook geschied is. De afbeelding van het glas en de tekst erbij spreken boekdelen. Toen het klooster Oostbroek een kleine halve eeuw later werd afgebroken, werden deze stoffelijke resten in ieder geval weer teruggebracht naar Zuilen. We lezen in de bronnen:

> *'Frans Both schepen is van stadts wegen gecommitteert, om mit d'andere gedeputeerden van de Staten te helpen administreren de goederen van den Abt ende Convente van Oestbroec.' Bij deze slooping werd echter aan den Kastelein van het huis te Zuilen vergund, het stoffelijk overblijfsel van Willem, Graaf van Rennenberg, Heer van Zuilen en Westbroek, die den 11en Julij 1545 … te Zuilen was overleden, en in het choor van dit klooster begraven, daar weder uit te nemen, en met de beeldtenissen zoo van hem als van zijne gemalin, naar Zuilen over te brengen.*[4]

Toen ik kennis nam van deze verhuizing van de edele stoffelijke resten naar het door Willem van Rennenberg in ere herstelde familiekasteel, vroeg ik mezelf af, of er nog iets bekend was over of iets over was van de genoemde *"beeldtenissen"*.

Het antwoord bleek na enig onderzoek bevestigend. Het heeft alles te maken met het werk van de laat zestiende eeuwse Utrechtse advocaat en onderzoeker Aernout van Buchel. De geleerde verzamelaar die deze 'Buchelius' was, trok in de dagen van reformatie - waarin het katholicisme als gevolg van de hervorming en de Nederlandse Opstand ook in het Sticht Utrecht ondergronds ging - langs Utrechts vele geestelijke stichtingen en gebouwen. Hij bracht zijn bevindingen samen in zijn rijk geïllustreerde *"Monumenta"*, die men op de site van het 'Utrechts Archief' kan raadplegen.

Op folio 148verso van deze *"Monumenta"* staat een prachtige afbeelding van het gebrandschilderde raam dat Rennenberg ruim vier-en-een-halve eeuw geleden in de Westbroekse kerk liet aanbrengen. Men ziet er de geknielde Willem graaf van Rennenberg op met zijn eveneens geknielde echtgenote Cornelia van Culemborg.

Daaronder staan de wapenborden van hun beider geslachten, en last but not least, een afbeelding van het graf met de ingewanden. In de begeleidende tekst, in het Latijn, licht Buchelius een en ander nog eens toe (ik geef hierna de vertaling, die men ook op de site kan vinden):

> *In Westbroek is in het koor van de kerk een raam met de volgende afbeelding van de heren van Westbroek en Zuilen... Her en der op andere ramen en op een zerk aldaar: 'Hier zijn de ingewanden begraven van Willem, burggraaf van Rennenberg, heer van Zuilen, Westbroek en Oldenhoorn.'*

De onderzoekster Louise van Tongerloo attendeert ons erop, dat er nog een, eveneens verloren glas met deze afbeeldingen bestaan moet hebben. Zij vermeld dat *"de kerken van Culemborg en Westbroek ooit elk een glas van het echtpaar bezeten hebben."*[5]

Dit alles overziend, lijkt het geen slecht idee om een kopie van het verloren gegane glas een plaats te geven in de kerk van Westbroek en op het Biltse gemeentehuis. Het is immers niet onaardig, vast te stellen, dat een deel van de buurgemeente Maarssen vroeger leenroerig was aan de Biltse abten van Oostbroek. Er is echter meer, dat de aandacht verdient in de relatie tussen Westbroek en de Biltse kloosters.

Laat-Middeleeuwse Westbroekers en hun relatie tot het Biltse Vrouwenklooster van Henrica van Erp en de oorlogvoerende buitenwereld.

In 1518 waren de torens van het Biltse Vrouwenklooster in ernstige staat van verval. Zozeer, dat één ervan instortte. Om de broodnodige nieuwbouw en reparatie mogelijk te maken, moest er geld worden gegenereerd. Het klooster besloot daarom (een deel van haar) bezit aan veenland in Westbroek te gelde te maken. De financiële nood van het klooster moet hoog geweest zijn, want turf uit het veenland ten westen en ten noorden van De Bilt was de levensader van het klooster waarvan men niet graag afstand deed. Men streed in die dagen immers niet voor niets heftig om het bezit van delen van dat veenland met de Heren van St. Jan uit Utrecht, die de aanpalende heerlijkheid Achttienhoven onder hun gezag hadden. Men leest in de bronnen over deze verkoop:

> *Item ghebuert van die weduwe Belygen die Boey dat sij ons sulx wass, noch va[n] dat veen dat sij van ons gecoft had, ghelegen in Westbroeck XL g*[ulden].[6]

We weten niet of mevrouw De Booy een Westbroekse was, maar *'Tijs die timmerman'* waarvan in 1535 sprake is, was dat zeker wel: de abdis berichtte over hem in dat jaar in haar boekhouding:

> *Item geboert van Tijs die timmerma[n] in Wesbroeck van dat out hout dat in den boegaert lach vijff gulden ende X st*[uivers].[7]

Duidelijk is, dat Westbroek in de zestiende eeuw voor de inwoners materieel en overdrachtelijk dicht bij het Biltse vrouwenklooster van abdis Henrica van Erp lag. Hetzelfde geldt voor het naburige Achttienhoven. Toen de abdis in 1526 uitgebreid in het Latijn verslag deed van de moeilijkheden die ze had met de Heren van St. Jan van Utrecht over het bezit van de venen van de Lage Vuurse, vergat ze niet nadrukkelijk de oorkonde van 1085 te noemen, waarin het gezag van die Heren over Achttienhoven werd vastgelegd.[8]

Als één ding opvalt in de kroniek van Henrica van Erp, dan is dat wel de forse aanwezigheid van vele edelen van buiten en ingekwartierde troepen. Henrica van Erp was daar niet altijd blij mee.

Hetzelfde geldt mutatis mutandis voor de toenmalige bewoners van het huidige Westbroek en Achttienhoven. Ook zij zullen evenmin blij zijn geweest met de vele hun gebied doorkruisende troepen. Daarmee doel ik niet alleen op de Slag bij Westbroek en de moord, brand en doodslag van tweede kerstdag 1481. Ook in de dagen daarna, vooral in de bestuursperiode van de abdis van Vrouwenklooster, (ruwweg de eerste helft van de zestiende eeuw) was er rampspoed genoeg.

Henrica van Erp berichtte daarover in haar kroniek (het is de tijd van Maarten van Rossum, de beruchte krijgsoverste van de Gelderse hertog die plunderend en rovend door het land trekt) en noemde Westbroek expliciet:

[In het jaar 1543] *legerde Van Burmania*[9] *zijn soldaten in het Sticht, naar verluidt acht vendels. Ze waren in Westbroek gelegerd en andere dorpen tot Abcoude aan toe.*

Twintig jaar eerder hadden de troepen van de Gelderse hertog al onrust in onze contreien gezaaid. Zo was er in maart 1523

sprake van overlast door de soldaten van hertog Karel die in Westbroek en omgeving gelegerd waren. Vervolgens trokken de Gelderse benden richting Vrouwenklooster en Oostbroek weg.[10]

Tot slot

De merkwaardige begrafenis van Willem van Rennenberg was symbolisch voor de gebiedssamenhang van het land van Vrouwenklooster, Zuilen, Oost- en Westbroek. Zuilen was een heerlijkheid die door het klooster Oostbroek eeuwen daarvoor in leen gegeven was. Vrouwenklooster had zich met moeite van dat klooster losgemaakt, maar kon niet zonder de opbrengsten van het veengebied dat het met Oostbroek, Zuilen en de Heren van St, Jan moest delen. Het centraal liggende Westbroek was in dit gebied van groot belang door de met name daar geproduceerde grote hoeveelheden turf. Zo leest men in een stuk van 30 augustus 1527 dat Willem Torck, de heer van Nijenrode en drost van IJsselstein, vraagt om het doorlaten van 160 schouwen turf voor de bouw van de steenoven van zijn chef, Floris van Egmond graaf van Buren en Leerdam en heer van IJsselstein.[11]

In het geval van Oost- en Westbroek ging het om een gebied dat niet alleen rijk aan brandstof was, maar ook aan de voet van de muren van Nederlands belangrijkste stad in de middeleeuwen lag. Het wekt dan ook volstrekt geen verbazing, dat juist dit gebied meermalen getroffen werd door oorlogshandelingen. Dat de Slag bij Westbroek in 1481 juist bij het dorp Westbroek plaatsvond, was geen toeval.

Toen de Gelderse hertog zich in 1528 weer eens tegen keizer Karel V keerde, was het onder meer Willem van Rennenberg die als krijgsoverste voor zijn keizer tegen de Geldersman optrad. Met succes. Er is een zekere parallellie met 1481 toen de Hollands-Bourgondische troepen bij Westbroek voor Karels voorganger, bisschop David van Bourgondië streden. Zo beschouwd, was de aanwezigheid van Rennenbergs ingewanden in de Westbroekse kerk en het fraaie gebrandschilderde raam in meer dan een opzicht van symbolische betekenis.

Tekst bij de afbeelding: er staat in het latijn en laat middeleeuws Nederlands[12]:

Origineel: *Apud Westbroeck in templi choro, vitrum est quod sequentem picturam dominorum in Westbroeck et Zuylen continet. In aliis vitris: * In aliis vitris, confusa: … Op een sarck aldaer: … Hier leyt begraven het ingewant van den eedelen welgeboren heeren, heeren Willem, burchgrave tot Runnenberch, heer tot Zuylen, Westbroeck, Oldenhoern.*
Vertaald: *In Westbroek is in het koor van de kerk een raam met de volgende afbeelding van de heren van Westbroek en Zuilen. … Op andere ramen. … Her en der op andere ramen. Op een zerk aldaar: Hier zijn de ingewanden begraven van Willem, burggraaf van Rennenberg, heer van Zuilen, Westbroek en Oldenhoorn.*

Bronnen en voetnoten

[1] De kroniek van Henrica van Erp, abdis van Vrouwenklooster, ingeleid en bezorgd door Anne Doedens en Henk Looijestein (Hilversum, uitg. Verloren, 2010).

[2] Bram van den Hoven van Genderen, "Registers en rekeningen. Een voorbeeld van middeleeuwse administratie en verschriftelijking. "In: E.S.C. Erkelens-Buttinger red., De kerk in de Nederlanden. Archieven, instellingen, samenleving. Aangeboden aan prof. dr. C. Dekker (Hilversum 1997) 168-188, met name 174 noot 11 en voorts Buchelius' *Monumenta*, 66, fol 35r.: http://www.hetutrechtsarchief.nl/collectie/handschriften/buchelius/monumenta/066

[3] Leo Peters, *Wilhelm von Rennenberg (†1546), ein rheinischer Edelherr zwischen den konfessionellen Fronten* (Kempen/Niederrhein 1979).

[4] *Tijdschrift voor Geschiedenis, Oudheden Merkwaardige Bijzonderheden en Statistiek van Utrecht*, eerste jaargang, 1 (Utrecht 1835) pag. 511.

[5] Louise van Tongerloo, 'Vrouwenklooster: ontvangen glazen en verleende memories'. *Maandblad Oud-Utrecht* jaargang 57 (1984) 37-46, 53-56.

[6] *Utrechts Archief, Vrouwenklooster*, nr, 250, fol 48v. (sloop en bouw torens) regel 20v.

[7] *Utrechts Archief, Vrouwenklooster*, nr, 250, fol 55v. (herstel dormitorium) regel 27v.

[8] *Utrechts Archief, Vrouwenklooster*, nr, 324, fol 3. (Aantekeningen van abdis Henrica van Erp betreffende de processen gevoerd in de jaren 1512-1526 tegen 't kapittel van St. Jan te Utrecht over de venen in de Vuursche) regel 86vv.

"Item ius dominorum sancti Johannis est inter donationes Conrardi episcopi Trajectensis istius tenoris, et terra palustrem in Everekestorpe {Achttienhoven} tante latitudinis superius quante erat terra eorum inferius in longitudine pertingentem usque ad Trenschoten et Vuers, prout secundum positionem locorum saltus hos habuerit oppositos etc. Data est 1085 indictione octava, anno praesulatus Conrardi octavo regnante Henrico imperatore quarto".

[9] Het gaat om de edelman Reinout van Burmania of Bourman[n]ia, sedert 1540 drost van Drente.

[10] *Archief voor kerkelijke en wereldlijke geschiedenis van Nederland, meer bepaaldelijk van Utrecht*. Vol. III (Utrecht 1858) A.M.C. van Asch van Wijck ed. 66-67 (nr. 405).

[11] *Archief voor kerkelijke en wereldlijke geschiedenis van Nederland, meer bepaaldelijk van Utrecht*. Vol. III (Utrecht 1858) A.M.C. van Asch van Wijck ed., 232 (nr. 312).

[12] Tekst afkomstig van de site van het Utrechts Archief, Buchells Monumenta fol. 148v.

COLOFON

De
Historische Vereniging Maartensdijk
(opgericht 7 oktober 1987)
stelt zich ten doel
kennis van en belangstelling voor de lokale geschiedenis
van Maartensdijk e.o.
te bevorderen.

Bestuur
Waarnemend voorzitter:
Ineke van Bemmel-Ackerman, Maartensdijk
Secretaris:
Baldine van den Bosch-Egter van Wissekerke, Groenekan
Penningmeester:
Gé Veldhuijzen, Maartensdijk
Gert Veenendaal, Maartensdijk
Joost de Weerd, Groenekan

Redactie
Frank Klok, Groenekan
Geert Boorsma, Hollandsche Rading
Henric de Jong Schouwenburg, Groenekan
Piet Haring, Bilthoven

De contributie van de vereniging
bedraagt € 17,50 per jaar.
Voor informatie over de vereniging en het lidmaatschap:
Secretariaat: 0346-212685
e-mail: info@historischeverenigingmaartensdijk.nl
postadres: Vijverlaan 28, 3737 RJ Groenekan
website: historischeverenigingmaartensdijk.nl

© Overname van artikelen is alleen toegestaan
met bronvermelding
en
na voorafgaande schriftelijke toestemming

Druk: Ten Herkel, Loosdrecht